

חרוט ביזיון

50 שנה אחרי שצנח רפי רייס, חבר שדה נחמיה, מעבר לקווי האויב הנאצי בסלובקיה, חוזר גדעון שלח לעיר בה נתפס והוצא להורג, ומנסה לשחזר את צעדיו האחרונים. בית הסוהר המקומי עוד עומד על תילו, היערות סבוכים כמו אז, ובמוזיאון המקומי יש פינה המשחזרת את התא בו שהה עד מותו. רק עשרות אלפי היהודים שחיו שם, נעלמו כמעט עד האחרון שבהם

אחרי, הוא אמר שהמעשה שעשו, לצנות מאחורי הקווים, היה הכרחי. "לולא היינו עושים את הדבר הזה, היינו יכולים להאשים את עצמנו עד היום, שלא עשינו שום דבר. קל להיות חכם לאחר מעשה. אבל אז לא ידענו מה שאנחנו יודעים היום. ובכל מקרה, לא הייתי סולח לעצמי אם לא הייתי עושה מה שעשיתי".

סרג'נט בנימין גפנר, בן 80 היום, אז חייל ב"פורס איי", יחידת עילית בריטית לחילוץ טייסים שמוסיהם הופלו מעבר לקווי האויב, פגש ברפי בעיר בארי שבאיטליה, כאשר המתין לצניחתו השנייה על אדמת אירופה, הפעם לסלובקיה. "לא היכרתי אותו קודם", נזכר גפנר בפגישתו עם רפי. "הוא לא היה דברן גדול. הוא היה אדם סגור, והתרשמתי שגם עצוב. אני זוכר אצלו רצינות רבה. הרגשתי שמה שהוא בוער בו מכפנים. אבל הוא שתק. כשריכר, זה היה בעיקר כשפנו אליו. אינני יודע אם העצב היה תכונה בסיסית אצלו, או שזה היה קשור ליציאה שלו ולפחד מפני הבלתי נודע. מכל מקום, צמחה בינינו ידידות אופיינית לשני אנשים היוצאים לפעולה, שיודעים כי ייתכן שלא יחזרו ממנה."

"מכל האנשים הרבים שפגשתי אז, רפי היה היחיד שסיפרתי לו על חברותי בלח". אני זוכר את התגובה שלו, שמאוד מצאה חן בעיני. הוא שמע אותי, ואמר 'אל תחשוב שאנחנו לא נילחם כאנגלים, אם יהיה צורך'. לא ידעתי אז כמה חשוב לזכור כל רגע. דיברתי גם עם חנה פנשו, ואני זוכר רק איך היא נראתה, לא מה אמרה."

זאב אלטמן: "כשבילנו רפי והצנחנים היו כמו נס מהשמים. הם לא היו טיפוסים של חיילים אכזריים שמתאים להם להרוג גרמנים. הם היו יותר כמו מחנכים. בשבילי, רפי היה כמו מרריך. הוא היה יותר מבוגר ממני, כבן 30, ואני הייתי בן 21. הסתכלתי עליו מלמטה למעלה. מה שהוא עשה בשבילנו היה בשבילי כמו תחיית מתים. 50 שנה אחרי, אני עדיין זוכר אותו כמו היום. היו איתי עוד אנשים אז, אבל אני בקושי זוכר אותם. אותו אני לא יכול לשכוח, בגלל הרושם העצום שהוא עשה עלי."

מוזיאון במקום צנא

50 שנה אחרי, בספטמבר '94, הגעתי לבנסקה ביום חגה של מריה הקדושה, לאחר נסיעה מווינה העשירה והמרושנת. בבת אחת נעלמו המרצדסים החדישים, מכוניות הדי.הי.מ.ו המפוארות והעניבות המחויטות. הסלובקים לבושים בפשטות, אך לא נראים כמי שטובלים ממצוקה כלכלית. הכבישים והרחובות נקיים מפסולת, ובגנינות המטופחות פרחי טגסס, ביגוניות ופטוניה. העיר בנסקה טובלת בירוק, בנויה על גבעות מוקפות הרים ויערות, וצריחי כנסיות מזדקרים מתוכה. התמקמתי במלון "נרודני רום", זה ששימש למגוריו של רפי רייס בשבועות בהם פעל בעיר. מבחוץ נראה המבנה ישן ומרופט, אבל מבפנים עוד אפשר להבחין בשרידיהם של ימים טובים יותר. הקירות מצופים שיש, שטיחים כבדים מכסים את גרם המדרגות והמסדרונות ומעקה העץ שלצד המדרגות נתמכים בעמודי מתכת מעוטרים.

הגנרת הסלובקית שיושבת מאחורי חלון זכוכית של תא הקבלה לא היתה בעסקי מלונאות ב-1944, וכשמתגברים על קשיי התקשורת איתה, המשך בעמ' 32

תעופה סמוך, בעיריה סליאטש, נתנו מטוסי בעלות הברית, פרקו ציור לחימה, וצנחנים נוספים, ביניהם הביבה רייק.

רפי רייס התמקם בקומה השנייה של המלון, ומשם נהג לצאת לפעילות בקרב שרידי הקהילה היהודית, שמנתה כ-10,000 יהודים, מתוך 80 אלף שהיו בה בעבר. הוא ניסה לאתר עבורם קורת גג ועבודה, אך בעיר המהפכנית, ה"משוחררת", גאתה האנטישמיות גם בעיצומו של המרד. אנשים סירבו להלין יהודים, ולא הסכימו להעסיק אותם.

בסוף אוקטובר הופצה בנסקה עליידי מטוס "שטוקה" גרמני. מלון "נרודני רום" שימש מטרה מועדפת. המצור הגרמני התהדק, אך הצנחנים הישראליים סירבו להתפנות בדרך האוויר, כמו זרים אחרים. הם בחרו לצאת להרים עם קבוצת צעירים יהודיים (כ-40 איש) והתמקמו על מורדות אחד ההרים. בקתה שהיתה במקום שימשה להם מחסה, וסביב לה הקימו מספר אוהלים. מהכפר בוקובץ הסמוך הביאו אספקה לימי החורף הקרב.

זאב אלטמן נמנה על קבוצת הצעירים המקומיים שנלוותה לצנחנים כשיצאו להתחבא בהרים. "יום אחד", הוא מספר, "התקיפו אותנו בשלוש או בארבע לפנות בוקר. היה גשום, ופתאום נשמעו יריות". סלובקי מקומי מסר לאוקראינים מידע על מקום הימצאם, ואלו דיווחו לגרמנים. זאב: "כשמעתי את היריות, התגלגלתי במדרון ההר. זאת היתה מין אינטואיציה, כמו לחיות. התגלגלתי עד שנעצתי למטה, ליד נחל שזרם שם. נשארתי שם יומיים. שתיתי קצת, אבל לא חזרתי למעלה. ידעתי שלא כדאי לי. הלכתי, עד שהגעתי לברטיסלבה".

האוקראינים, בפיקוד גרמני, ירו באנשי הקבוצה. אחדים נהרגו תוך כדי קרב, ורפי נפצע בשכמו. יחד עם ניצולים אחרים נתפס בידי האוקראינים, הווסע לבנסקה, שכבר היתה בידי הגרמנים. שם הושם כמעצר ונחקר.

כעבור מספר ימים, מוקדם בבוקר, הועלו רפי ומספר צעירים נוספים על משאיות, והוסעו ליער הנושק לכפר הקטן קרמיניצ'קה. נאמר להם לכרוז על ברכיהם, וכך, נורו בעורפם למוות. אחר כך נקברו בקבר אחים גדול.

כמו נס מהשמים

אחרי המלחמה הנצחו הסלובקים תושבי האיזור, את זכרם של הצנחנים ושל המורדים. כך למשל, מוצגים במוזיאון בבנסקה עד היום השולחן הקטן, השרפרף וכלי האוכל ששימשו את רפי בתא הכלא בו ישב. אל המקום בו נורו הוא וחבריו מוביל צביל צר וסלול, בין שדרת צפצפות. באתר עצמו ניצבת אנדרטה גבוהה עשויה אבן אדמדמה, ובחזיתיה שלושה צלבים. המצבה מוקפת גדר אבן ועצי אורן, המשתלבים היטב ביער הנושק למקום. הרבה זרי פרחים מונחים למרגלות האנדרטה, עדות למבקרים הרבים המגיעים לשם. בתחילת השביל, שלט המסביר בכמה שפות את שאירע במקום:

"כמה מפשעי המלחמה הנוראים ביותר בוצעו כאן, בין ה-11.11.44-5.3.45. בין הקורבנות (747 איש), 15- לאומים שונים, היו 211 נשים, 58 ילדים ו-372 יהודים".

תיים חרמש מכפר גליקסון, הצליח לחמוק מידי הנאצים. 50 שנה

גדעון שלח

שע שגדלקה הנורה המהבהבת, נתמלאה בטנו הקפואה והרועשת של המטוס הקטן תכונה. שלושת הצנחנים נעמדו בטור לצד החור הכהה הפעור ברצפת המטוס, פתח שנועד במקורו לשמש כתא שירותים. למטה, באפלה הרחוקה, הבחינו בבזקי ירי תותחים ובבוהק של נהר מסתורי, שכלל לא אמור היה להימצא בסביבה, אותה למדו היטב טרם יציאתם למשימה.

הימים היו ימי סוף מלחמת העולם השנייה. כמה חודשים קודם לכן החליט רפי רייס, אחד מאותם שלושה צנחנים וחבר קיבוץ שדה נחמיה, להצטרף לקבוצה קטנה של צעירים ארצישראליים, שהתכוונו לצנח מעבר לקווי האויב, בתקווה שיוכלו לסייע לבני עמם הנטבחים באירופה. חברים בקיבוץ ניסו להניא אותו מהצעד הזה. אין זה מהלך מתאים לבעל משפחה, טענו. אך רפי התעקש, נפרד מאשתו נעמי, מבתו הפעוטה עדנה, מחבריו בקיבוץ, והלך בעקבות אמונתו.

מאותו מטוס שהוביל אותו למשימתו האחרונה, קפץ ראשון. חיים חרמש וצבי בן יעקב, שני הצנחנים שהיו גם הם על המטוס, יצאו מיד אחריו. בעקבותיהם הושלכו ארגוני הציוד (משרד, מזון וכו'), בהם אמורים היו להסתייע. הם קפצו מגובה רב מהמתוכנן (6,000 רגל), ומצנחו של רפי לא נפתח כהלכה, בשל פיתולים במיתרים. הוא חש בצלילתו המהירה בדרכו אל אמה אדמה, אדמת סלובקיה הנוערת של ספטמבר 1944, אבל הצליח להתגבר על הפיתולים ונחת בשלום. האימונים בהם לקח חלק וצניחתו הקודמת, ביוגוסלביה, עמדו לו גם הפעם. מיד עם הגיעו, נורתה עליו אש. לפיכך, מיהר להסתלק מהמקום, כשהוא מותיר אחריו את מצנחו ואחד מאקרחיו. את חבריו פגש רק כעבור יומיים, בהרים, בערב ראש השנה.

טעות של נווט המטוס גרמה לכך שהשלושה צנחו כ-50 ק"מ מהמקום המיועד, ורק בעזרת כפריים מקומיים הצליחו לגלות לאן הגיעו. שמונה ימים צעדו ביערות, ניוונים מתלתן וגרגרי יער, עד שהגיעו אל העיר בנסקה ביסטריצה, בת כ-50 אלף תושבים, בירת המרד הסלובקי שפרץ באותם ימים.

המרד פרץ כ-9 חודשים לפני תום מלחמת העולם השנייה. כמזרח כבר נמצאו הגרמנים בנסיגה מתמדת מפני הרוסים, ובחזית המערבית, הרפו בעלות הברית את הגרמנים מזרחה, מאז הצלחתה של הנחיתה בחופי נורמנדיה. על רקע זה פתחו הסלובקים במרד, תוך שהם מניחים כי הגרמנים לא יוכלו להתגונן כראוי. אבל כוחם של הגרמנים עדיין היה רב, והם דיכאו את המרד באכזריות רבה. 90 כפרים נשרפו, אלפים נשלחו למחנות ריכוז, ועד היום פזורות בכל האיזור אנדרטות רכות לזכר הנפלים. אבל לא נקדים את המאוחר.

קבו אחים גדול

לאחר צעדה ממושכת הגיעו שלושת הצנחנים לעיר בנסקה והתמקמו במלון "נרודני רום", מקום משכן הקצונה הבכירה של 15 אומות, שתמכו במורדים וראגו להעביר להם אספקה בדרך האוויר. לא הרחק, בשרה

מכתב אחרון מסלובקיה

הפעם, ברצוני לומר לכם "שלום" מחדש. אין זאת הפעם הראשונה, אך הפעם, הדבר הרבה יותר רציני. כי לפי כל הסימונים, הגעתי, אם לא למטרת, בוודאי לסוף חיי. הדבר נשמע כל כך בנאלי, שבעל-כורחי אני נאלץ לצחוק. גם אם כבר זמן די ממושך הנוני יודע בבירור כי יירו בי, בכל זאת משונה הישיבה הזאת כאן, אגב הידיעה כי זהו הערב האחרון בחיי: איני עייף כלל מהחיים. אבל חייתי מספיק כדי שאוכל בשקט להיפרד מכם לפני מנוחת הנצח.

אבקשכם לא להתייחס לדבר בצורה טרגית ביותר. למרות שכאן מדובר בי, עליכם להבין זאת כאילו שמעתם על אחד ממיליונים. נעים לי לדעת שלא אעלם מן העולם בלי עקבות אחרי. אני מתכוון בזה לעדנה, ולאהבתכם אלי. איני דורש לעצמי כל מצבה אחרת מלבד הרגשה זו ואף מתנגד אני לכך שיעשו ממני גיבור לאומי. אם יודע מישהו על העניין, הרי זה אני היודע כי לא היתה זאת גבורה כלל. זה גרם לי תמיד צער כאשר העריכוני יתר על המידה ויש לי הזכות לדרוש, כי בתי תכירני כפי שהייתי, שתכיר בי את האדם על כל שגיאותיו ומגרעותיו. אני שקט ושלו, ביודעי כי היא נשארת בידיים נאמנות...

ייתכן כי במשך הזמן יודעו לכם כמה דברים על חיי שחלפו מאז ראיתכם בפעם האחרונה. לדאבוני, אף פעם לא תדעו הכל. התקופה הקצרה באופן יחסי היתה רב גונית, משמחת וגם טרגית. שיחק לי המזל במשך כל הזמן, ולא פעם רק באורח פלא ניצלתי. אפילו הכדור ממנו נפצתי ב־31.10, גרם רק פצע קל (היה זה כדור בשכמי, שחברה אחת הוציאה אותו משם), ועכשיו הפצע עומד להירפא.

באופן מדכא ביותר השפיעה עלי הידיעה, שאהיה נוכח בשעת חיסולן של המאות האחרונות של אנשינו. הוכרתי גם כך לראות בנפול הטובים ביותר לידי. זהו זרם עצום של הולכים למות אליהם אצטרף מחר, או יותר נכון, נצטרף. כי יחד עמי הולכת בדרך זו גם חביבה ממענית. תמונותיכם ליווני בדרכי, וכאשר היה לי קשה, הוצאתי את התמונות והייתי קצת בבית.

אל תבכו אותי, כי הלכתי בדרכי בעיניים פקוחות. אני בטוח בעצמי ואיני מתחרט על אף צעד אחד מאלה שעשיתי.

רפי רייס, המכתב האחרון, 10.11.1944

רפי רייס, עם אשתו נעמי, ובתו עדנה, ערב יציאתו לשליחות ממנה לא חזר

הוא חשש שלא ישוב

"נעים לי לדעת שלא אעלם מן העולם בלי להשאיר עקבות", כתב רפי וייס במכתבו האחרון. עדנה לשם (50), בתו היחידה של רפי, גדלה והתחנכה בשדה נחמיה. היום היא גרה בקיבוץ אשדות יעקב איחוד, ועובדת כאחות אחראית בחדר הלידה בבית החולים פוריה.

"אני רוצה שתתחתני שוב". עדנה לשם

לעדנה ארבעה בנים, רפי (28) שלמד נגרות וייצא בקרוב להשתלם במקצועו בגרמניה, רמי (26) שהיה קצין בגולני, רז (22) המשרת בסירת מובחרת בצה"ל, ורן (18), לפני גיוס.

נעמי, אלמנתו של רפי, נישאה ליהודה (בוקי) בוקסבאום, חבר הקיבוץ. "אני רוצה שתתחתני שוב", אמרה לה עדנה כשהיתה בת חמש והתבשרה על החלטת אמה להנשא. עד שנולד אחיה, יואל, קראה ליהודה "בוקי". אחר כך, החלה לקרוא לו "אבא", והוא היה לה אב לכל דבר.

ולא ששכחו את רפי. 50 שנה הם שומרים ונוצרים את כל הזכרונות. דרגות הסמל בצבא בריטניה הגדולה, כנפי הצנחן, מפות טופוגרפיות ריקות, עשויות ממש, שנמצאו תפורות במדיו, משורית זעירה לניסור סורגי הכלא שנמצאה תפורה בקפל מכנסיו, מכתבים ותמונות. הכל מאורגן וסדור על דפי בריסטול שחורים, עטופים ניילון. יחד עם נכדיה, רפי ורו, סידרה אותם נעמי, כל איור במקומו.

בת 17 היתה נעמי כשהכירה את רפי, בן ה-25. הוא היה המדריך במחנה קיץ בהרי הטטרי הסלובקיים. כרבים מבני דורו, נטש את לימודי הרפואה לטובת המעשה הציוני. "הוא לא אהב לדבר על העבר שלו", היא נזכרת. רפי התייתם מאביו בגיל צעיר, ומאז סייע רבות לאמו. "הוא ידע לעשות הכל", אומרת נעמי, "הוא בישל, רקס, סרג, והכיר את כל עבודות הבית. הוא היה מאוד סגור, אבל היה מוכן להקשיב, וזה היה העיקר. זה נתן לי ביטחון שהייתי זקוקה לו. הוא היה בשבילי הכל. אבא, אמא, חבר".

רפי עלה לארץ אחרי נעמי. תחילה הוחזק במחנה מעצר בעתלית, ואחר כך עבר במסגרת הכשרתו החקלאית ברפת של קיבוץ מעלה החמישה. "זה נראה לו הכי קרוב לרפואה", מחייכת נעמי. משם המשיך לרפת של עיינות, ורק אז הגיע לשרה נחמיה. שלוש שנים היה בקיבוץ, מתבלט ביכולת החשיבה והעשייה שלו, בכושר השכנוע, במעורבות. "הוא נעדר הרבה מהבית, ונמנה על ששת החברים בעלי זכות חתימה, שהוענקה רק למי שהקומונה רכשה להם אמון". מרגע שהחליט לצאת למשימה באירופה, לא שעה להפצרות חבריו. למרות שהיה מודע לסכנה, ובכל מכתביו הביתה הדגיש שייתכן ולא ישוב.

אבל נעמי היתה אופטימית, וסמכה עליו. "האמנתי שהוא כל יכול. חשבתי שאולי ישחק לנו המזל".

ג. שלח

במסלול שירות לאומי כמדריך כמוזיאון, במקום לשרת בצבא סלובקיה.

אחרי הביקור במוזיאון אני יוצא לטיול בשכילים המובילים אל היערות בהם הסתתר רפי רייס שבועות מספר, ובדרך לפגוש את אנדרי, הלא הוא זאב, שהכיר את רפי. בדרך אני פוגש כפריים נושאים סלים קלועים עמוסי פטריות מאכל. איסוף פטריות הוא ספורט לאומי. האם גם רפי הספיק לאסוף אותן כסתיו האחרון של חייו?

גשם מטפטף. השמים אפורים והיערות כהים וצפופים. אנו עוצרים בעיירה רחוקה. שולש פעמים אני מצלצל בפעמון הכניסה לביתו של אנדרי אמברוס, הניצב על אם הדרך החוצה את העיר. בית אפור, לא תואר לו ולא הדר לו.

"שלום לך, ברוך הבא", הוא מקדם את פני בעברית, "תקרא לי זאב, כבקשה". שנתיים (1947-1949) היה בישראל, וחזר לכאן. הוא מתנצל על הבלגן שבדירתו. ריצפת המטבח פעורה. עליו להחליף צינור חלוד, רולף. נכדיו בדירה, מכינים שיעורי בית, ואשתו, הרוברת אנגלית מצוינת, מסייעת כירם, ואינה חרלה להתגאות בעברית שמדבר בעלה.

חוזרים לבנסקה, לבקר בבית הסוהר בו עשה רפי את ימיו האחרונים. אני מבקש לראות את התא בו נכלא. שני שוטרים אדיבים מזמינים אותי להיכנס למכונית ה"סקודה" המרופטת שלהם. אנחנו נוסעים, עד שמגיעים למבנה גדול שפיגומים הניצבים בחזיתו מסגירים עבודות שיפוץ. הם מצביעים על המבנה, ומבהירים לי בעזרת הידיים, כיצד עלי להמשיך הלאה. כשאני מגיע לבית הסוהר, הוא נראה יותר כבית נופש. לפחות מבחוץ. קירות הבטון צבועים בצבע קרם, ומעליהם גג עם רעפים אדומות. אני לוחץ על כפתור חשמלי הצמוד לשער. צוהר קטן נפער בקיר. פניהם של שני סוהרים במדים מביטים בי, מבקשים להבין את פשר מעשי במקום. בסלובקית השגורה כפי ובתנועות גוף אני מנסה להסביר את רצוני. האשנב הקטן נטרק. בית הסוהר מחוץ לתחום.

כאן, במקום הזה, ערב הוצאתו להורג, כתב רפי אל נעמי, אשתו: "הפעם ברצוני לומר לכם 'שלום' מחדש... לפי כל הסימנים הגעתי, אם לא למטרתי אז בוודאי לסוף חיי". ובסיומו של המכתב הוא מבקש: "אל תבכו אותי, כי הלכתי בדרך בניינים פקוחות. אני בטוח כעצמי ואינני מתחרט על אף צעד אחד מאלה שעשיתי".

מסתבר שעל הצנחנים מארץ ישראל היא לא שמעה. מצד שני, אוהבים הסלובקים להיזכר במרד שלהם, וכשהגברת שומעת ממני למה באתי לבנסקה, היא מבטיח לסייע לי באיתור אנשים שיודעים קצת יותר ממנה. וכך, בשעת ערב מאוחרת, מצלצל הטלפון בחדרי, והיא מדווחת לי ש"מחכים לך למטה".

בלובי אני פוגש את אלנה וליאופולד רדלינגר, זוג יהודים שבנם שוהה כמתנדב בקיבוץ משמר הנגב. בבנסקה, אני לומד, חיים כ-50 יהודים, המקיימים מפגשים סדירים בינם לבין עצמם. אלנה מתרגמת ספרים מאנגלית לסלובקית, ולליאופולד מעבדה וחנוות לצרכי צילום. הם לא מתכוונים לעזוב את סלובקיה, אך רואגים לקרב את ילדיהם לישראל. בני הזוג מספרים שהם מכירים את אנדרי אמברוס,

"הוא היה אדם סגור, והתרשמתי שגם עצוב. אינני יודע אם העצב היה תכונה בסיסית אצלו, או שזה היה קשור למשימה ולפחד מפני הבלתי נודע. צמחה בינינו ידידות אופיינית לשני אנשים היוצאים לפעולה, ויודעים כי ייתכן שלא יחזרו ממנה"

המתגלה אחר כך כזאב אלטמן, שהכיר את רפי ו"ישמח להיפגש איתך".

למחרת בבוקר אני יוצא לסיור בעיר. מירסלב מירש, צעיר ממושקף עם "זנב סוס" מרשים, הוא מדריכי האישי, והוא נוטל אותי למוזיאון המקומי. מירסלב מספר לי שהוא צ'כוסלובק, ולכן בחר

קיבוצי השומר הצעיר

פלאק אגיוויג ונופס

דוסיק שלוק

וכבר ניתן לגעת בחבלי ארץ חדשים

טיולים יחודיים לחברי התנועה הקיבוצית יומיים לפטרה (טיסות ורכב) 7-3 לילות טיולים מקיפים

חבילות סקי, נופש סקי סכמנו על הסדרים ייחודיים לחברי התנועה הקיבוצית המעוניינים

קיבוצי השוה"צ - איתן בג טל' 03-6925227, פקס' 03-6925255
משקי התק"ם - איציק רותם טל' 03-5212396, פקס' 03-5220441